

ΚΑΝΑΝΟΣ ΛΑΣΚΑΡΙΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΑΤΑΤΖΗΣ

ΔΥΟ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΑΙ ΤΟΥ ΙΕ' ΚΑΙ ΙΗ' ΑΙΩΝΟΣ

Οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἐπικύσταν ὄντες περιηγηταί. Εἴτε κατ' ἀνάγκην εἴτε δι' ἐμπορίαν περιοδεύοντες εἴτε καθ' ἱστορίαν τῶν ξένων χωρῶν ἐπιδιδόμενοι εἰς μακροὺς πλάτους, ὑπῆρξαν ἐπ' ἰσῆς ἐπιχάρτες γεωγράφοι, ὅσκις ἀπεπειράθησαν νὰ περιγράψωσι τοὺς τόπους ἐνθ' ἀνθρώπων ἄστεα εἶδον. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων σώζονται ἱκαναὶ περιγραφικὰ χωρῶν, πόλεων καὶ μνημείων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔλωσιν εἶνε γνωστοὶ Ἕλληνας τινες γεωγράφοι, ὧν ἐπιφανέστατος ὁ Κερκυραῖος Ἀνδρόνικος ὁ Νεῦκιος, ὅστις μεσοῦντος τοῦ 15' αἰῶνος, ἀκολουθῶν τῷ πρεσβευτῇ Καρόλου τοῦ Β' Γεράρδου, περιώδευσε πλεῖστα τῆς Εὐρώπης μέρη καὶ περιέγραψεν αὐτὰ ἐν ταῖς ἑαυτοῦ Ἀποδημίαις. Τοιοῦτος περιηγητής, ἐπισκεφθεὶς τὰς βορείους εὐρωπαϊκὰς χώρας, ὑπῆρξεν ὁ Λάσκαρις περὶ οὗ θὰ γράψω κατωτέρω. Ἀλλ' οὐ μόνον πρὸς τὴν Εὐρώπην ἐχώρουν οἱ Ἕλληνας, μεθ' ἧς συνέδραυν αὐτοὺς ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων αἰώνων ποικίλη ἐπικοινωνία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἡπείρους, μάλιστα δὲ τὴν Ἀσίαν, πρὸς ἣν ἐσχετίζοντο καὶ συνεκοινῶσαν ἤδη ἀπὸ χρόνων παλαιτάτων. Ἀφοῦ δὲ ὑπῆρξε πολὺπλαγκτος καὶ πολυπράγμων Κερκλλην, ὁ Κωνσταντῖνος Γεράκης, ὅστις κατώρθωσε νὰ γείνη πρωθυπουργὸς ἐν Ἰαπωνίᾳ,¹ πολλῶ εὐκολώτερον καὶ ρουσιώτερον ἦτο νὰ εὐρεθῶσιν Ἕλληνας οἵτινες περιηγησάμενοι τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας νὰξιωθῶσι τιμητικῶν θέσεων καὶ καταγράψωσι χάριν τῶν ὁμογενῶν τὰς ἑαυτῶν ἐγτυπώσεις. Τοιοῦτος εἶνε ὁ Νικόλαος Σπαθιά-

1 Ἰδ. Μαζαράκη Βιογραφίας.

ριος, ὅστις τῷ 1675 ἐστάλη πρεσβευτὴς εἰς Πεκίνον ὑπὸ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου, καὶ Βασίλειος ὁ Βατάντζης, περὶ οὗ γενήσεται λόγος κατωτέρω.

Α'

*Ἐν τινὶ χειρογράφῳ τῆς βιενναίης αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης τῷ ἔχοντι ἀριθμὸν Hist. Gr. CXIII, γεγραμμένῳ δ' ἐπὶ χάρτου κατὰ τὸν 15' αἰῶνα εὑρηται ἡ ἐξῆς βραχεῖα περιήγησις, ἣν ἀντιγράψας τὸ ἔαρ τοῦ 1876 παραθέτω ἐνταῦθα ὁλόκληρον, καταγράφων ὑπὸ τὸ κείμενον τὰς ἐσφαλμένας τοῦ κώδικος γραφάς.

ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ ΤΟΥ ΚΑΝΑΝΟΥ

.....

.....

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΑΤΑΤΖΗΣ

Β'

Ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἐγεννήθη ἐν Θεραπείοις τοῦ Βυζαντίου παρὰ πατέρα ἱερέως καὶ μεγάλου οἰκονόμου τῷ 1694. Μόλις δ' αὐξήθεις καὶ γενόμενος ἐτῶν δεκατεσσάρων ἐστάλη χάριν ἐμπορίας εἰς Ῥωσίαν ὑπὸ τῶν γονέων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἴσως νὰ ἐκπατρίσωσιν οὕτω νεκρὸν τῇ ἡλικίᾳ τὸν υἱὸν, ἐνεκα πτωχείας μόλις δυνάμενοι νὰ διατρέψωσι τὰ τέκνα, ὧν πέντε προηγοῦντο τοῦ Βασιλείου· ἴσως δ' εἶποντο καὶ ἄλλα μετὰ τὴν γέννησιν ἐκείνου. Μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἐπιστροφήν βιώσας βραχὺν χρόνον ἐν τῇ πατρίδι ἐπεχείρησε καὶ δεύτερον πλοῦν εἰς τὴν Ξεντεῖαν

ταξιδεύσας μὲν εἰς καὶ τρις ἔως εἰς Μοσχοβίαν,
ἐπανακάμπτων δ' αὖθις δὲ εἰς τὴν ἐμὴν πατρίδα.

Μετὰ πολλὰ δ' ἔτη ἐπεχείρησε τῷ 1727 καὶ τρίτην μακρὰν περι-
δεῖαν εἰς Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην.

Τῆς εἰδήσεως ταύτης περὶ τοῦ Βατάτζη μνησθέντες ἐκ τινος ἀνεκδό-
του ποιήματος αὐτοῦ, ἐν ᾧ περιγράφει τὰς ἀνω μνησθείσας περιουσίας.¹
Εὔρον δὲ τοῦτο τῷ 1876 χειρόγραφον ἀποκείμενον ἐν τῇ πλουσιωτάτῃ
βιβλιοθήκῃ τοῦ λονδινείου Βρετανικοῦ Μουσείου, περιελθὼν εἰς αὐτὴν μετὰ
τῆς βιβλιοθήκης τοῦ λόρδου Γυλφορδ· φέρει δὲ ἀριθμὸν Add. 10,075 καὶ
εἶνε γεγραμμένον κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖσι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.²

Περιλαμβάνει δὲ περὶ τοὺς διεχιλίους ἑκατὸν πολιτικούς δημοτελεσ-

1 Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Σάθας μὴ γνωρίζων τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ποιήματος τούτου ἐν ᾧ πα-
ριέχονται αἱ περὶ Βατάτζη λεπτομέρεις εἰδήσεις ἐλάχιστα λέγει περὶ αὐτοῦ ἐν σ. 918 τῆς
«Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», παραλαμβάνων ταῦτα ἐκ τοῦ Γεωγραφικοῦ τῆς «Ρουμανίας»
τοῦ Δ. Φιλιππίδου.

2 Ἴσως σώζεται κλην τοῦτου τοῦ ἀπογράφου καὶ ἄλλο τι καθ' ὃ ἐγένετο πρὸ τινων ἐτῶν
ἀνακοίνωσις τις περὶ Βατάτζη ὑπὸ τοῦ κ. Ἄνδρ. Ἰδρωμένου ἐν τῷ ἡμιτέρῳ συλλόγῳ.

τους στίχους, οίτινες οὔτε διὰ τὸ εὔηχον, οὔτε διὰ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὸ ὁμοιοτέλευτον διακρίνονται καὶ εἶνε γεγραμμένον εἰς γλώσσαν ἣτις μετέχει καὶ τῆς καθαρουούσης καὶ τῆς καθωμιλημένης. Καὶ ἔχει μὲν γράφων πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀμαθείας αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποκνεῖ τὸ μὲν ἵνα εὐχαριστήσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς τῶν πολλῶν τόπων οὗς περιηγήθη, τὸ δὲ νομίζων ὅτι δύναται ὁπωςδήποτε νὰ ἔχη τινὰ χρησιμότητα ἢ ἀφήγησις τῶν ἀποδημιῶν αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα λέγει (ἐν φ. 19,6 τοῦ κώδικος):

Κ' ἤκουσα κάμπολλαις φωναῖς ἄνδρας τοὺς σοφωτάτους
νὰ δίδουσι ἀκρόασι καὶ τοὺς ἀμαθεστάτους.

Τῶν ἀμαθῶν ὡς εἰς κἀγὼ, ὡς οἶδα διηγοῦμαι
καὶ ἂν δόξῃ τινῶν μάταια τὴν συγγνώμην αἰτοῦμαι.

Ἡ ὅλη περιήγησις τοῦ Βατάτζη διαίρεται εἰς δύο μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀναγράφεται διπλῆ περιοδεία εἰς Περσίαν καὶ τὰ κατὰ τὴν Ῥωσίαν. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς μετὰ πολλὰ ἔτη τῷ 1727 ἐπιχειρηθείσης τρίτης ὁδοπορίας, καθ' ἣν ἐπεσκέφθη καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας. Ἀλλὰ περὶ τούτων ποιεῖται βραχύτερον λόγον ὡς περὶ γνωστοτέρων. Πολλαχρῶς δὲ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ, ὅταν μάλιστα ὁμιλῇ περὶ τόπων ἀγνώστων εἰς τοὺς πολλοὺς, θέλει νὰ ταυτίσῃ τοὺς λαοὺς περὶ ὧν ποιεῖται λόγον πρὸς τοὺς παρὰ τοῖς ἀρχαῖαις γεωγράφοις ἀναφερομένους, ἰδίως δὲ ποιεῖται μνεῖν Διονυσίου τοῦ Θρακῆς. Τῆς περιηγήσεως ταύτης τὸ δεύτερον μέρος εἶνε καὶ τὸ περιεργότερον, ἐπειδὴ ὁ Ἕλληνας περιηγητὴς φθάνει μέχρι Χίβας, Βουχάρας, Ὑρκανίας, Ἀραλικῆς θαλάσσης καὶ ἄλλων ἐνδοτέρων ἀσιατικῶν χωρῶν, περιγράφει δὲ τὸν Ταῦρον καὶ τὰ κατὰ τὴν Περσίαν. Ἰδίως δ' ἐκφράζει τὸν πρὸς τὸν σάχην Ναδίρ θαυμασμὸν αὐτοῦ, παραπέμπων εἰς τὴν πρὸ τοῦ γεωγραφικοῦ ποιήματος συνταχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ *Ἱστορίαν τοῦ σάχη τῆς Περσίας Ναδίρ*, ἧς περίληψις ἐκ μνήμης ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδου ἐν παραρτήματι τοῦ γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμανίας, ἐκτυπωθέντος ἐν Λειψίᾳ τῷ 1816. Κατὰ τὸν ἐκδόντα τὴν ἐπιτομὴν ταύτην Φιλιππίδην ὁ Βασίλειος Βατάτζης ὅστις κατεῖχε τὴν ἑλληνικὴν, τὴν λατινικὴν, ἀραβικὴν καὶ περσικὴν καὶ διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Περσίᾳ ἀπεστάλη πρέσβυς εἰς Ῥωσίαν παρὰ τοῦ σάχη Ναδίρ.¹ Ὡς δὲ μανθάνομεν ἐκ τῆς Περιηγήσεως αὐτοῦ, ὁ σάχης ἐνεπιστεύσατο αὐτῷ καὶ πρεσβεῖαν τινὰ εἰς Ὑρκανίαν, ἧς τηρεῖ ἀπόκρυφον τὸν σκοπὸν.

Τῶν δύο μερῶν τῆς Περιηγήσεως τὸ μὲν πρῶτον ἐγράφη προφανῶς πρὸ τοῦ 1727, τὸ δὲ δεύτερον μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ὁδοποριῶν αὐτοῦ, καὶ δὴ μετὰ τὸ 1732 ἔτε ἐδημοσιεύθη ἐν Λονδίνῳ ὁ χάρτης αὐτοῦ, οὗ γίνεται μνεῖα ἐν φ. 31,6 τοῦ λονδινείου ἀπογράφου

¹ Παράρτημα γεωγραφικοῦ τῆς Ῥουμανίας σ. 22.

τοῦ ποιήματός. Καὶ οἱ μὲν στίχοι αὐτοῦ εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, κακός-
ζηλοι, οὐδὲ τὴν φαντασίαν ἔχει ἀφθόρον, ἀλλ' αἱ ἐλλείψεις αὐταὶ ἀνα-
πληροῦνται διὰ τῆς μεγάλης ἀφελείας περὶ τὴν διήγησιν καὶ τοῦ παρκα-
τηρητικοῦ. Τὰ ἔμφυτα ταῦτα δῶρα κηθιστῶσιν ἐνδιαφέρουσιν τὴν ἀνα-
γνωσιν τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ, εἰς ἣν συνεχῶς ἐγκατασπείρονται ἐπεισό-
δικα λόγου ἄξια.

Ἐν τῷ χειρογράφῳ προηγουῖνται κατὰ τὰ ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις εἰω-
θότα στίχοι εἰς τὸν συγγραφέα τῆς βίβλου καὶ ἀφιερωτικὰ τοῦ ποιητοῦ
ἐπιγράμματα διάφορα εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν ἀπόστολον Παῦλον. Εὐθύς
δ' ἐν τοῖς πρώτοις στίχοις τοῦ πρώτου μέρους διδάσκει ἡμῖν τὰ κατὰ τὴν
γέννησιν καὶ παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν φ. 31,6 κ. ε. ἔχοντα οὕτως*

Χριστὸς μόνος ὡς ἔφησεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ
παντὶ γὰρ δίδει ἄδειαν γένει τῷ ἀνθρωπίνῳ,
ἐλευθερίαν τοῦ γαμεῖν ὡς μόνος του προτάζει,
ὁ γάμος εἶνε τίμιος εἰς ὅλους τοῦτο κράζει.

Ὄψω καὶ ὁ γεννέτης μου ἐμοῦ τοῦ νεανίου
ἐσυνεζεύχθη γυναικὶ εἰς ὄνομα Κυρίου,
ὡς πέφυκα Χριστιανοῖς ἕλοις τοῖς ἑρθεοδόξοις
δι' εὐλογίας ἱσραὴς ἐλπίζειν θείας δόξης.

Ὅστις δὲ ὁ γεννέτης μου μετὰ τὴν συζυγίαν
χειροτονήθη ἱερεὺς τοῦ λειτουργεῖν τὰ θεῖα.

Μετὰ δὲ χρόνους μερικοὺς, ὡς ἐκ θεοῦ ἐλέχθη,
κ' ἔπειτα ἄλλων μ' ἀδελφῶν* καγὼ τότε ἐτέχθην

ἔκτος μετὰ τὴν γέννησιν τῶν ἄλλων ἀδελφῶν μου
καὶ γεννηθεὶς δοξολογῶ τριαδικῷ θεῷ μου
κατ' ἔτος τὸ ἀπὸ Χριστοῦ ἀνακτος τοῦ θεοῦ μας
τοῦ ποιητοῦ καὶ πλάστου μας καὶ τοῦ δημιουργοῦ μας
χιλιοστῶ ἑξακαστῶ ἐνεγγήντα τεσσάρω*
διὸ ἀεὶ δοξολογῶ κράτει του τῷ μεγάλῳ.

Πατρίς ἦν με ἐγέννησε μήτηρ μου ἡ κυρία
ἠπάρχαι εἰς τὸ κατάστανον ποῦ λένε** Θεραπεία
πλησίον τῆς περιφημοῦ πόλεως Κωνσταντίνου
τῆς λαμπούσης ἐπὶ τῆς γῆς ὡς περ ἀκτὶς ἡλίου.

Ἀναθραφεὶς δὲ ἐπ' αὐτῆς τῆς περιφημισμένης,
τῆς ἀνάσσης τῶν πόλεων, πόλις τῆς ἀκουσμένης,
θεῖα προνοία ὁ ἀδξήθηθεῖς μετὰ τῶν γεννησάντων
ἕως ἐτῶν ὧν ἀριθμὸν δέκα τε καὶ τεσσάρων
τὴν τάξιν τε καὶ ἀσκήσιν ἐπιθυμῶν ἐμπόρων
καὶ περιήγησιν φιλῶν κόσμου καὶ πολλῶν χώρων
ἐν ἡλικίᾳ ταύτῃ δὲ, ὡς ἀνωθεν φανίζω,
καὶ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, πρὸς ξέν' ἀναχωρίζω*
μὲ τὰς εὐχὰς γεννέτων μου καὶ μὲ τὴν θείλησίν τους,
μὲ ἐπεμψαὶ πρὸς ἀρκτικά ὡς ἦτον ἡ βουλή τους.

* Κωδ. ἄλλον μ' ἀδελφῶν

** Κωδ. λέγει.

εἰς γῆν λέγω ὀρθόδοξον ποῦ λάμπει Ἐκκλησία
 καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν πάλιν τὴν Μοσχοβία.
 Ἐξ οὗ δὲ βούλομαι ἀρξασθαι διήγησιν ποιῆσαι,
 πᾶσάν μου περιήγησιν ὡς δύνομαι ἱστορῆσαι
 πόλεων τῶν ἐξακουστῶν καὶ χωρῶν περιφήμων
 καὶ θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ἃ ὀφθαλμοί μου εἶδον.

Ἐν τῷ πρώτῳ δὲ μέρει ποιεῖται ἡδὴ λόγον περὶ τοῦ σάχη καὶ τῶν ἀ-
 κολουθῶν αὐτοῦ διὰ τῶν ἐξῆς (ἐν φ. 20,α)*

συχνὰ δὲ πάντα δι' αὐτοῦ ἀλλίσκεται καὶ ὁ σάχης
 καὶ ἀρκετὰ ἂν θῆς νὰ τον εἰδῆς * ἐκεῖ πρέπει νὰ λάχης,
 καθὼς πολλάκις ἔτυχα κἀγὼ ἐκεῖ ἑτὸν φόρον
 κ' εἶδά του τὴν παράταξιν καὶ τῶν ἀνθρώπων τ' ὄλων.
 Βέβαια εἰργαίνει ** μ' ἀρκετὸν πλῆθος πολλῶν ἀνθρώπων,
 καθαλλαρίων καὶ πεζῶν καὶ ἀρχόντων πολλῶν πρώτων.
 Πολλάκις καὶ ἐλέφαντα ἀκολουθοῦν * * μαζὶ του
 μὲ λιθοκόσμητα χρυσὰ ἔχουν τὴν ἐνδυσίν του.
 Φορέματα χρυσόφанта φοροῦν καὶ ἀτοὶ ἀτοί τους,
 ὁμοίως κ' οἱ ραβδοῦχοι † τους καὶ ὅλη ἡ προπομπή τους.
 Θαῦμα πολὺ εἶνε ἑτά χρυσὰ τὴν ἔρσειν ὀπώχου † †
 σχεδὸν ἂν ἦτον δυνατὸν χρυσῆν σάρκα νὰ ἔχουν.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ δευτέρου μέρους ἀναγγέλλει

ἅπαντα οὖν κατὰ σειρὰν συντόμως ἱστορήσω
 κ' ἐκ τῆς πατρίδος δ' αἰθίς δὲ τὸν δρόμον νὰ ἀρχίσω.
 Ἐν ἔτει σωτηρίῳ τε τῷ χιλιοστῷ λέγω
 κ' ἑπτακοσιοστῷ ὁμοῦ εἰκοστῷ τῷ ἐβδόμῳ
 ἐξῆλθον ἐκ Κωνσταντίνου, ἦλθον εἰς Μοσχοβίαν
 κ' ἐκ Μοσχοβίας ἀρχισα μακρὰν ὁδοπορίαν.

Ἐν τούτῳ τῷ μέρει περιέχονται καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τῆς Ἀραλικῆς θαλάσ-
 σης, ἐν οἷς ὁ Ἕλληνας περιηγητῆς ἀξιοῖ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς (ἐν φ. 33,α)*

καὶ μετὰ ταῦτα οὐ μακρὰ, λέγω δὲ πρὸς τὴν Κίβαν
 ἕως ἡμέρας ἕξ ἐπὶ λέγω ὁδοπορίαν
 ἐφθάσαμεν ἑστὴν θάλασσαν ἣν οἱ πάλαι οὐκ ἔσαν
 καὶ οἱ ἐξῆς ἱστορικοὶ ἦν ὅπως ἐγνοοῦσαν,
 λέγω δὲ τὴν Ἀραλικὴν, εἰς ἣν ὅταν ἐπῆγα
 τ' ἀλμυρὸν τῆς δοκίμασα γλώττη μοι τῇ ἰδίᾳ,
 ἔχουσα ἀπαράλλακτα ὅσαν θάλασσα εἰς πάντα
 ἡ δὲ περιφέρει αὐτῆς εἶν' ἡμερῶν τριάντα.

* Κώδ. τὸν εἰδῆς.

** Κώδ. εὐγένει.

* * Ἐχει ὀρθῶς. Τὸ δὲ ἐλέφαντα ἀκολουθοῦν σημαίνει ἐνταῦθα παρέχουσιν αὐτῷ
 ἀκόλουθον ἐλέφαντα.

† Κώδ. ραβδοῦχοι.

† † Κώδ. ὀπώχου.

Εἰς αὐτὴν δὲ κ' οἱ ποταμοὶ ὁ Ὠξὸς κ' Ἰαζάρτης
 ῥέουσι γὰρ ἀμφοτέρωθεν εἰς τὸ πέλαγος ταύτης,
 καὶ οὐχὶ δ' ὡς οἱ παλαιοὶ ἐδόξαζαν νὰ τρέχουν
 εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν, ὡς ἐξ ἀγνοίας λέγουν·
 μάλιστα δ' ἡ Ἀραλικὴ ἕως εἰς τὴν Κασπίαν
 διάστασιν ἔχει πολλῶν ἡμερῶν ὁδοιπορίαν.
 Τὴν δ' αὐτὴν τὴν Ἀραλικὴν τὴν θάλασσαν ἦν ἔφη
 πρῶτος τὴν ἐφανέρωσα ἐγὼ εἰς τὴν Εὐρώπην,
 κ' εἰς τὴν Δουδῶν τὴν δέχθησαν εὐχαρίστως οἱ ὅσοι
 σοφοὶ ποῦ καταγίνονται τῇ γεωγραφῶν γνώσει.

Περὶ δὲ Βουχαρίας ὄντος τοῦ λόγου καὶ τῶν αὐτῆς πολυεπίων Κασά-
 τζκων ὁ Βατάτζης λέγει τὰδε (φ. 38,β-39,α)·

κ' ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ εἰς τὸ ῥηθὲν Βουχάρι
 αἴθεις οἱ ἀγθέντες ἐχθροὶ ἤλθον ὡς περ τὸ πάλιν
 κ' αἴθεις ἐπολιόρκησαν δεινῶς τὴν Βουχαρίαν
 ὄντες χιλιάδες ἑκατὸν καὶ οὐχὶ παρὰ μίαν.
 Ἐν ταύτῃ δ' ὅμως τῇ μακρᾷ τῇ τετραμηνιαίᾳ
 πολιορκίᾳ τῇ δεινῇ τῇ νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ
 τίς ἄρα, τίς τὰ δυστυχῆ νὰ πῆ καὶ νὰ μιλήσῃ
 τὰ ὅσα πάσχει τῶν δεινῶν ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει;
 Φεῦ φεῦ, θεὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἀνθρώπους τίς νὰ βλέπῃ
 νὰ τρῶσιν ἄλλον ἀνθρώπον ἐκ τῆς πείνης καὶ βρέφῃ;
 Ἐν τούτοις δὲ καὶ τὰ ἐμὰ θέλω νὰ παραστήσω
 καὶ μὲ ἄλλοιους στίχους δὲ ἤδη νὰ ἱστορήσω.

Πότε μ' ἐν δεινοῖς κάτ' τύχη κατὰ αἴμα
 τύχη μὲν τυγῶν, πνέουσ' ἐν πόλει τὰδε,
 ἄλωσιν, λιμῶν, σαρκανθρωποφαγίαν.*

Σῶμα δ' ἐμοὶ ὕστατα πνέου ἐξ ὄλου,**
 τοῦτο δ' ἐκ πληγῆς ἄμα λειεντερίας.

Ἄλλ' ἐν τούτοις κείμενος ἐκήδετό μοι
 γυμνοσοφιστῶν τις τῶν εἰς τὰ ἐκεῖσε
 ὄστις ἐν μιᾷ ἐλθὼν πισκέψασθαι με
 κ' ἰδὼν με, ὡς οἶμαι, κατηφῆ σφόδρα
 ταῦτα τὰδε μ' ἔλεξε σὺν πολλῶ ζήλῳ·
 — Ἐχεις σὺ θεόν; — Ἐγὼ καὶ μάλα, ἔφη.

Κ' αἴθεις δ' αἶ αὐτὸς μετ' εὐθαρσίας ἔφη·
 — τί δ' οὖν κατηφῆς, τί δ' ὄλωσ καὶ λυπεῖ σε;
 καὶ γὰρ θεὸν ἔχων οὖν, τί οὖν λυπεῖσαι;***

Καὶ πρὸς ἑαυτὸν τὰδ' αἴθεις αὐτὸς ἔφα·
 «Χευδὰ δαρῆμ, τζὲ γὰμ δαρῆμ;»
 Θεὸν ἔχω ἔγωγε, τί λύπηγ ἔχω;

* Κῶδ. σάρκ' ἀνθρωποφαγίαν.

** Κῶδ. πνέων ἐξ ὄλου.

*** Κῶδ. λυπεῖσαι.

οἷα δ' οὖν ταῦτα καὶ τὰ μὲν τὰ ἐν τῇ Βουχαρία
 ὦν τὰ πολλὰ ἐγὼ λείψα διὰ τὴν συνομίαν.
 Οἱ ῥηθέντες ἔμως ἐχθροὶ ἀδίκῃ μὴ δυνηθέντες
 πορθῆσαι τὴν Βουχαρίαν κ' ἐξ ἐκείσ' ἀπελθόντες,
 πάντες ἠλευθερώθημεν κ' ἡ πόλις ἐλυτρώθη,
 τῷ βουλομένῳ ἀπελθεῖν ὁ δρόμος ἠνεώχθη.
 Τότες καὶ ἐγὼ βουλήθηκα τὸν δρόμον μου νὰ κάμω
 καὶ δι' Ἰνδίας νὰ ἐβγῶ* ἐπὶ τὴν Εὐρώπην νὰ πάγω.

Ἐπιστρέψας δὲ μετὰ πολλὰς ἐν Ἀσίᾳ περιπλανήσεις εἰς τὴν Ῥωσίαν,
 ἀπέρχεται ἐκεῖθεν διὰ Ῥήγας εἰς Γερμανίαν, εἶτα εἰς Ὀλλανδίαν, Γαλ-
 λίαν καὶ Ἀγγλίαν, καὶ διὰ βραχέων περιγράφει πάσας ταύτας τὰς χώ-
 τας. Ἄξιον ἀναγνώσεως εἶνε τὰ ἐξῆς ὑπὲρ αὐτοῦ λεγόμενα περὶ Ἀγγλίας:

Ἐγὼ δὲ κ' ἀπ' τὴν Φράντζ' αὐτὴν, ἦτοι ἀπ' τὴν Γαλλίαν,
 ἐπέρασα τὴν θάλασσαν κ' ἐπῆγα ἐπὶ τὴν** Ἀγγλίαν.*
 Εἰς τὴν Λουδῶν ἐστάθηκα, πόλις εἴν' γνωρισμένη
 πολλὰ τε πολυάνθρωπος καὶ παντοῦ ἀκουσμένη.
 Εἰς αὐτὴν κ' ἡ καθέδρα δὲ εἶνε † τῆς βασιλείας
 τοῦ βασιλέως τῶν Ἀγγλῶν κ' ὅλης τῆς Βρετανίας.
 Περαιτέρω δὲ οὐκ ἐμὸν εἶνε νὰ ιστορήσω
 τῶν Ἀγγλῶν τὰ ξιώματα ἐγὼ νὰ παραστήσω.
 Καὶ γὰρ εἰς πάντας εἴν' γνωστὴ ἡ πλουσιότητά τους
 καὶ ἡ ἰσχὺς ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἡ σοφότητά τους.
 Μάλιστα τὸ φιλέλληνον εἰς αὐτοὺς πλεονάζει
 καὶ ἐπὶ τὰς ἀκαδημίας τους ἐς δύνανται ἀκμάζει.
 Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἑλληνας, Γραικοὺς ὡς ὀνομάζουσι,
 καὶ τοὺς τιμοῦσι καὶ ἀγαποῦσι κ' εἰς πάντα τοὺς δοξάζουσι.
 Ἐγὼ δ' ἔμως πρὸς τὰ ἄλλα τε ἐπαῦδα ἐπὶ τὴν Ἀγγλίαν
 ἱστορήσα μὲ θαυμασμὸν καὶ τὴν ἀκαδημίαν,
 κείνην λέγω τὴν ἑξήκουστον ποῦ λέσσι ἐπὶ Ὁξφόρτι,
 εἰς ἣν καθ' ἐπιστήμης δὲ διδάσκεται ἡ γῶσι,
 εἰς ἣν καὶ ἐγὼ τ' ἐπρόσφερα τὴν χάρταν ποῦχα κάμει
 δι' ἣν μ' εὐχαριστήσασιν οἱ ἐκείσε πάντες πάνυ.
 Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Ὁξφόρτι εἴν' κ' ἡ βιβλιοθήκη,
 ἀλλ' οὐκ οἶδα ἂν εἴν' κ' ἄλλου βιβλίων τόσων πλήθη.

Τέλος δ' ἐπιστρέφων εἰς Ῥωσίαν διὰ τῆς βορείου θαλάσσης καὶ τῆς
 Βαλτικῆς ἐπισκέπτεται καὶ τὴν Κοπενόγην. Τελευτᾶ δὲ διὰ τῶν ἐξῆς:

Ἄλλ' εἴθε τὸ συμπαθὲς ὄμμα λέγω τὸ θεῖον
 εἰς ὃ ἐλπίζω δ' ἔγωγε θεοῦ τοῦ πανοικτίρμον
 εὐσπλάγχχνως καὶ ἐμβλέψοι με καὶ ἔτι ἐλεήσοι
 καὶ ἔτ' ἀμαρτωλοῦ τοῦ μοῦ θάνατον οὐ θελήσοι,

* Κωδ. ἐβγῶ.

** Κωδ. ἐπὶ τὴν ὡς καὶ κατωτέρω ἐπὶ τὰς κτλ.

* * Κωδ. Ἀγγλίαν ὡς καὶ κατωτέρω Ἀγγλῶν κτλ.

† Κωδ. εἶνε πάντοτε.

ἀλλὰ δώσοι με νοῦν καινὸν κ' ἐξ ὧδε μετοικίαν
 κ' εἰς ἐν λιμένα βούλεται ψυχῆς τὴν σωτηρίαν.
 Τὰ δ' αὐτὰ ὁ τλησίπικος Βατάτζης ἱστορήσας,
 τλήσας μὲν τλήσας τὰ πολλὰ, ἀλλὰ περιηγήσας.

Εἰς τὸ λονδίνειον τοῦτο ἀπόγραφον τῆς Περιηγήσεως τοῦ Βατάτζη εἶνε προσδεδεμένον καὶ ἐν ἀντίτυπον τοῦ χάρτου ὃν ἐξέδωκεν ἐν Λονδίῳ ὁ περιηγητὴς διὰ λιθογραφίας τῷ 1732. Καὶ τὸ μὲν χωρογραφικὸν μέρος τοῦ χάρτου κατέχει τὸ μέσον τῆς λιθογραφίας, τὰ δὲ περιθεώρια φέρουσι διαφόρους ἐπιγραφὰς καὶ σημειώσεις.

Καὶ ἀριστερόθεν μὲν ὑπάρχουσι διάφοροι ἐρμηνεῖαι καὶ σημειώσεις περὶ τῶν χωρῶν καὶ ἐθνῶν τῶν ἐν τῷ χάρτι περιλαμβανομένων, γεγραμμένα ἑλληνιστί, δεξιόθεν δὲ αἱ αὐταὶ λατινιστί. Ἄνω δὲ γέγραπται ἑλληνιστί καὶ λατινιστί ἡδε ἡ ἐπιγραφὴ «Χάρτα, δι' ἧς τοῖς φιλομαθέσι παρέχεται νεῖδειν μέρος τι τῆς Ἀσίας ὅ, οὐδεὶς τῶν περιηγητῶν ἕως τοῦ νῦν ἰδεῖν εἰ δυνατόν, καὶ ὡς εἰδῶς εἰπεῖν τι καθαρῶς εὐμοιρήσατο, ἕνεκεν τῶν τῆς εὐκατεκεῖσε ὁδοιπορείας (ὡς οἴμαι) πολυειδῶν κινδύνων καὶ ἀπειρῶν καμμάτων. Νῦν πρώτοις τύποις ἐκδοθεῖσα παρ' ἐμοῦ Βασιλείου Βατάτζη υἱοῦ τοῦ ποτὲ μέγα Οἰκονόμου τῆς ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐπεὶ ἡ φορὰ τοῦ περιτρέχοντος κύκλου τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων (καὶ τὰ μὲν ὡς ὑπερῆς εἶποι τις, ἄλλως ἐξ ἄλλου ἀδόκνως περιφερόμενα) μετὰ καὶ ἄλλων προταύτου γαιῶν τε καὶ ἐθνῶν καὶ τοῦ ὧδε σημειωθέντος Ἀσιατικοῦ μέρους κατὰ τὸ ἀψιζον ἔτος (μέχρι τοῦ ἀψλοῦ) περιηγητὴν μὲ ἀνέδειξεν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῆς ἀξιοθεάτου μεγάλης Βρετανίας ἡδε θεατὴν γενέσθαι με οὐχ ὑστέρισεν».

Τέλος δ' ἐν τῇ ὧδε κάτωθεν πλήν σημειώσεων τινῶν καὶ ἀπεικονισμάτων ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς: «Ἐν Λονδῶνι τῆς Βρετανίας. Ἐπει σωτηρίῳ ἀψλοῦ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον».

Ὁ χάρτης οὗτος κατέστη σπανιώτατος, ἴσως δὲ καὶ μοναδικός. Ἐγὼ τοῦλάχιστον μόνον τοῦτο τὸ λονδίνειον ἀντίτυπον εἶδον. Ἐν Ὁξωνίῳ ἐζήτησα αὐτὸν, προσενεχθέντα, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Βατάτζης ἐν τῷ ἀνωτέρω ἀνακοινωθέντι ἀποσπασματι, ἀλλὰ δὲν εὕρισκετο ἀντίτυπον αὐτοῦ, τοῦλάχιστον ἐν τῇ βοδληϊανῇ βιβλιοθήκῃ.

Τοιαῦται αἱ γεωγραφικαὶ συγγραφαὶ καὶ δημοσιεύσεις τοῦ Βατάτζη οὗ ἡ Περιήγησις εἶνε ἀξία νὰ ἐκδοθῆ ποτε καὶ ὁλόκληρος. Προστιθεμένη εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Κανανοῦ, τοῦ Νουκίου, τοῦ Δρομοκαίτου, τοῦ Νοττρεξ καὶ τῶν ὀλίγων ἄλλων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας συγγραφεύων περιηγητῶν δύναται νὰποτελέσῃ εὐπρόσωπόν ποτε σύγγραμμα τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἑλλήνων Γεωγράφων.